

The Role of Cyber Threats on Islamic Education from the Perspective of Ayatollah Khamenei

Asghar Rajabi Dehborzoei

Department of Education, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: asgharrajabi021@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

With the proliferation of cyberspace and the growing influence of virtual and social networks on families, Islamic education has encountered various disruptions. Ayatollah Khamenei emphasizes that alongside its potential merits, cyberspace poses significant disadvantages for Islamic education; it can inflict serious harm on Islamic upbringing by promoting beliefs and behaviors contrary to Islam. Consequently, cultural managers and officials must devote special attention to this issue. The present research addresses this fundamental question: What is the role of cyber threats on Islamic education from the perspective of Ayatollah Khamenei? Utilizing the thematic analysis method, the researcher conceptualized data obtained from Ayatollah Khamenei's statements. Based on these concepts, the following basic themes were identified: alteration of thoughts, changes in preferences, isolation, privacy concerns, reduction of psychological security, snooping, curiosity, demoralization, distortion, the fading of Islamic values, and cultural metamorphosis. Subsequently, the following organizing themes were derived: behavioral change, shifting orientations, alienation from the family environment, isolation and loneliness, probing, lack of immunity, exploration, psychological warfare, discrediting motives, cultural transformation, and the promotion of Western culture. Finally, by combining and merging closely related pervasive themes, five factors were extracted: lifestyle changes, the fading role of the family, the endangerment of privacy, security risks, and the institutionalization of Western cultural values.

Keywords: Privacy; Family; Islamic Education; Western Culture; Cyberspace; Ayatollah Khamenei.

Doi: [10.22034/irsi.2025.538281.1133](https://doi.org/10.22034/irsi.2025.538281.1133)

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

نقش تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

اصغر رجبی ده برزویی

استادیار گروه معارف، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: asgharrajabi021@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

چکیده

با پیشرفت فضای مجازی و تأثیرپذیری بیشتر خانواده‌ها از شبکه‌های مجازی و اجتماعی، تربیت اسلامی نیز دچار اختلالاتی شده است. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که فضای مجازی در کنار محاسنی که دارد، دارای معایبی هم برای تربیت اسلامی است و می‌تواند با ترویج باورها و رفتارهای مغایر با اسلام، آسیب‌هایی جدی به تربیت اسلامی وارد کند؛ بنابراین لازم است مدیران و مسئولان فرهنگی نسبت به آن اهتمام ویژه‌ای داشته باشند. پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال اساسی است که نقش تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟ محقق با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای را مفهوم‌سازی کرده و بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه شامل تغییر افکار، تغییر مذاق، منزوی شدن، حریم شخصی، کاهش امنیت روانی، تجسس، کنجکاوی کردن، تضعیف روحیه، تحریف، کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی و مسخ شدن فرهنگ اسلامی احصا گردید. سپس مضامین سازمان‌دهنده شامل تغییر رفتار، تغییر جهت‌گیری‌ها، دور شدن از محیط خانواده، انزوا و تنهایی، تفحص، عدم مصونیت، کاوش کردن، جنگ روانی، بی‌اعتبار کردن انگیزه‌ها، استتال شدن فرهنگ و ترویج فرهنگ غربی به دست آمد. درنهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج عامل تغییر در سبک زندگی، کم‌رنگ شدن نقش خانواده، به خطر افتادن حریم خصوصی، مخاطرات امنیتی و نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غربی استخراج گردید.

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، خانواده، تربیت اسلامی، فرهنگ غربی، فضای مجازی، آیت‌الله خامنه‌ای.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۳

فصلنامه رهنمون انقلاب اسلامی، سال ۳، شماره ۱ (۹ پیاپی)، بهار ۱۴۰۵، صص ۱۶۵-۱۸۷

دسترسی به مقالات نشریه علمی رهنمون انقلاب اسلامی (Open Access) است.

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

نشریه علمی «رهنمون انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Doi:10.22034/rir.2025.538281.1133

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه رهنمون انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

فضای مجازی در دهه‌های اخیر به‌عنوان یکی از پدیده‌های مهم و تأثیرگذار در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. این فضا با گسترش فناوری‌های نوین و رشد شبکه‌های اجتماعی، به بستری بی‌بدیل برای ارتباطات، انتقال اطلاعات و تأثیرگذاری فرهنگی و اجتماعی تبدیل شده است (لطفی، ۱۴۰۴: ۴۱). استفاده از فضای مجازی و امکاناتی که اینترنت در اختیار افراد قرار می‌دهد، در تمام ابعاد زندگی انسان نفوذ یافته است که یکی از این ابعاد، حوزه دین و تربیت دینی است. با توجه به اینکه آموزش شایسته مفاهیم و ارزش‌های دینی به‌عنوان سنگ بنای جامعه، مستلزم توجه به کیفیت آموزش‌های دینی است، باید به فرصت‌ها و تهدیدات بالقوه‌ای که آموزش دینی در فضای مجازی می‌تواند داشته باشد؛ توجه نمود. یکی از اتفاقات مهم در آغاز هزاره سوم، رواج افسارگسیخته فناوری‌های ارتباطی است؛ امروزه فضای مجازی، اصلی‌ترین محیط برقراری ارتباطات انسانی شناخته می‌شود. اکنون در فضای مجازی و شبکه‌های گسترده اجتماعی حاصل از نسل جدید اینترنت، شاهد پدیده نوینی به نام زندگی دوم هستیم، آمار اتصال به اینترنت و کاربران آن به‌طور تصاعدی در حال رشد است. انتشار پرشتاب اینترنت، ماهواره و فناوری‌های دیجیتال، ارتباط هم‌زمان میان بخش‌های وسیعی از جهان را ممکن ساخته است (رحمان زاده، ۱۳۸۹: ۵۰). در این بین با توجه به گسترش استفاده کاربران از فضای مجازی و رشد پرشتاب و چشمگیر فناوری‌های ارتباطی در این فضا به‌طوری‌که فضای مجازی زندگی دوم و یا شاید بتوان گفت زندگی اول برخی افراد به حساب می‌آید؛ این ضرورت احساس می‌شود که به تأثیر و تأثرهای فضای مجازی در خصوص مسئله تربیت اسلامی پرداخته شود. فضای مجازی با قابلیت‌ها و امکانات خود تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های اجتماعی زندگی خانواده‌ها در جوامع گوناگون گذارده است؛ بنابراین، پیشرفت در فناوری اطلاعات و شیوه تعاملات انسان را به‌شدت تغییر داده است و این تغییر بر جهان‌بینی و نوع نگرش افراد به زندگی نیز تأثیرگذار بوده است. طبیعتاً در چنین فضایی، جمهوری اسلامی ایران نیز از فرایند جهانی‌شدن ابزارهای ارتباطی مستثنا نبوده و استفاده از فضای مجازی رو به گسترش است. فضای مجازی ابزار تأثیرگذاری در جامعه است که بر روی همه

افراد جامعه بدون هیچ‌گونه محدودیت سنی و جنسیتی تأثیر می‌گذارد. افراد جامعه برای اینکه احساسات و علایق خود را بروز دهند از رسانه‌ها استفاده می‌کنند. امروزه رسانه‌ها دو هدف مهم را دنبال می‌کنند، یکی ایجاد انگیزه و هیجان در مخاطبان و دیگری سامان‌دهی ماهیت و کیفیت یادگیری مخاطبان است. فضای مجازی هر چند قابلیت استفاده و کاربرد مثبت در فرهنگ اسلامی و ایرانی را دارد؛ اما به دلیل نبود فرهنگ استفاده و نیز نداشتن آمادگی و برنامه‌ریزی نهادهای متولی فرهنگ و هویت دینی، در حال حاضر کارکردهای منفی بیشتری داشته‌اند و از این طریق تربیت اسلامی را تضعیف کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در باب اهمیت خانواده می‌فرماید: مسئله خانواده، مسئله بسیار مهمی است؛ پایه اصلی در جامعه است، سلول اصلی در جامعه است. نه اینکه اگر این سلول سالم شد، سلامت به دیگرها سرایت می‌کند؛ یا اگر ناسالم شد، عدم سلامت به دیگرها سرایت می‌کند؛ بلکه به این معنا است که اگر سالم شد، یعنی بدن سالم است. بدن که غیر از سلول‌ها چیز دیگری نیست. هر جهازی، مجموعه سلول‌ها است. اگر ما توانستیم سلول‌ها را سالم کنیم، پس سلامت آن جهاز را داریم. مسئله این‌قدر اهمیت دارد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). در این راستا پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال اصلی مقاله است که نقش تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟ هدف پژوهش حاضر واکاوی تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی با تأکید بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای است. محقق با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای را مفهوم‌سازی کرده و بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه شامل تغییر افکار، تغییر مذاق، منزوی‌شدن، حریم شخصی، کاهش امنیت روانی، تجسس، کنجکاوای کردن، تضعیف روحیه، تحریف، کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی و مسخ شدن فرهنگ اسلامی احصا گردید. سپس مضامین سازمان‌دهنده شامل تغییر رفتار، تغییر جهت‌گیری‌ها، دور شدن از محیط خانواده، انزوا و تنهایی، تفحص، عدم مصونیت، کاوش کردن، جنگ روانی، بی‌اعتبار کردن انگیزه‌ها، استحاله شدن فرهنگ و ترویج فرهنگ غربی به دست آمد. درنهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج عامل تغییر در سبک زندگی، کم‌رنگ شدن نقش خانواده،

به خطر افتادن حریم خصوصی، مخاطرات امنیتی و نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غربی استخراج گردید.

همچنین از نظر اهمیت و ضرورت پژوهش باید گفت: دنیای رسانه‌ای جهان امروزی موضوع تربیت فرزندان را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده و نگرانی‌های بسیاری برای خانواده‌های جامعه اسلامی پدید آورده است. گسترش رسانه‌های دیجیتال و فضای مجازی بدون فرهنگ‌سازی و آمادگی ذهنی قبلی تا حدودی در فرهنگ جامعه اسلامی تأثیرگذار بوده و امروزه به یکی از دغدغه‌های بزرگ خانواده‌ها و مجامع فرهنگی دلسوز تبدیل شده است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۷۸). موضوع نقش فضای مجازی در عرصه مسائل جامعه یکی از نقاط مورد بحث و چالش‌برانگیز در همه جوامع خصوصاً جامعه ایران بوده است. امروزه نقش فضای مجازی در پیشبرد امور جامعه چنان اهمیت یافته است که بدون توجه بدان این روند به نتیجه مطلوب نخواهد رسید. خانواده اعم از اینکه آن را نهاد حاکمیتی یا عضوی از جامعه و حاکمیت بدانیم، از این مسئله مستثنا نیست و طبق بررسی‌های جامعه‌شناختی پدیده فضای مجازی بر این نهاد نیز محسوس و مشهود است. لذا ضرورت تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای مورد توجه محقق قرار گرفت.

۱. پیشینه پژوهش

در باب شاخصه‌های تربیت اسلامی هم از جهت نظری و هم تحقیقی، پیشینه‌ای چندان قوی وجود ندارد؛ به‌ویژه در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای که معدودی مقاله، همه داشته‌های ما در این حوزه را شامل می‌شود. در خصوص فضای مجازی پژوهش‌هایی توسط اندیشمندان و پژوهشگران حوزه و دانشگاه صورت گرفته است که در جدول زیر به برخی از آن‌ها که در برخی جنبه‌ها به این پژوهش نزدیک‌تر بودند اشاره شده است:

مقاله تأثیر رسانه و فضای مجازی بر سلامت اجتماعی زنان نوشته خانم فیروزه دلداری با روش توصیفی-تحلیلی بوده در سال ۱۴۰۱ انجام پذیرفته که نتایج نشان داد که گسترش ضریب نفوذ اینترنت در کشور و عضویت در شبکه‌های اجتماعی از طریق گوشی‌های تلفن همراه رشد چشمگیری داشته است. به‌رغم همه‌گیر شدن شبکه‌های اجتماعی، حضور زنان در این شبکه‌ها و تأثیر این شبکه‌ها بر زندگی آنان

از منظر جامعه‌شناختی اهمیت دارد. افزایش اطلاعات با وجود تأثیر مثبتی که دارد، اثرات منفی آن به‌خصوص بر سلامت فردی و اجتماعی مخاطبان انکارناپذیر است.

مقاله «نقش تعلق به مادیات در حوزه سلامت روان در فضای مجازی» نوشته خانم منصوره مهدی‌یار و آقایان جواد ملازاده، محمدعلی گودرزی و عبدالعزیز افلاک-سیر با روش نمونه‌گیری در دسترس بوده و در سال ۱۴۰۱ انجام پذیرفته که نتایج نشان داد عزت‌نفس می‌تواند با واسطه‌گری تعلق، نمایش خود کاذب را پیش‌بینی نماید. نتیجه‌گیری: پیشنهاد می‌شود پژوهشگران و درمانگران از توجه به نقش متغیرهای فرهنگی و مذهبی غفلت نورزند. والدین و فعالان حوزه تعلیم و تربیت نیز طبق تعالیم دینی و روان‌شناختی باید به پرورش عزت‌نفس بالا در کودکان توجه ویژه‌ای داشته باشند تا فرد مستعد وابستگی افراطی به مادیات و تبعات آن نباشد.

مقاله «واکاوی پیامدهای آموزش مبتنی بر فضای مجازی در تربیت دانش‌آموزان با رویکرد آموزه‌های دینی-اسلامی» نوشته آقایان هادی عبدالله زاده و حمید احمدی میرقاند با روش هفت مرحله‌ای کلایزری بوده و در سال ۱۴۰۱ انجام پذیرفته که پژوهش حاضر، با هدف واکاوی فرصت‌ها، تهدیدها و پیامدهای آموزش مبتنی بر فضای مجازی در تربیت دانش‌آموزان با رویکرد آموزه‌های دینی-اسلامی به‌صورت مطالعه کیفی انجام و جمع‌آوری اطلاعات به روش پدیدارشناسی و از طریق مصاحبه بوده است. جامعه مورد مطالعه، معلمان مدارس متوسطه اول و کتب، مقالات، مجلات و منابع مرتبط با موضوع پژوهش است. حجم نمونه‌گیری، بدین‌صورت بود که مصاحبه‌ها تا زمان اشباع داده‌ها و به‌صورت هدفمند ادامه یافت.

مقاله «فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای» نوشته آقایان محسن رستمی و اصغر فرنیان با روش تحقیق توصیفی تحلیلی بوده و در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته که نتایج بیانگر آن است که آیت‌الله خامنه‌ای از یک‌سو نسبت به استفاده از فرصت‌های فضای مجازی از جمله در راستای معرفی انقلاب اسلامی، ترویج دین اسلام، پاسخ به دشمن و تحرک علمی، پاسخ به مطالبات معارف اسلامی و از سوی دیگر نسبت به وجود تهدیدهای فضای مجازی از جمله ابزار نوین جنگی دشمن، انحراف و دور کردن از ارزش‌های ملی و دینی به‌ویژه جوانان اشاره دارند و از همین‌رو بر ضرورت مدیریت فضای نیز تأکید می‌کنند.

مقاله «تحلیل دلالت‌های سیاستی اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای درباره فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی» نوشته آقایان ناصر باهنر و حسین مهدی پور با روش سه مرحله‌ای تحلیل تماتیک ولکات بوده و در سال ۱۳۹۸ انجام پذیرفته که نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان سه گزینه «عدم توجه و ورود در پدیده کلان فضای مجازی»، «ورود نابهنگام یا صرف همگام شدن با تحولات فناورانه حوزه فضای مجازی» و «ورود توأم با هدفمندی و هوشمندانه» را استنباط کرد که بر اساس نتایج حاصل از تحلیل و تفسیر مضامین و در قالب نگاه تمدنی آیت‌الله خامنه‌ای، گزینه مطلوب، تعامل و ورود هوشمندانه و هدفمند در این فضا است. در دیدگاه ایشان فضای مجازی امتداد فضای حقیقی و دارای تأثیر متقابل با آن است.

مقاله «استفاده از واقعیت مجازی در راستای بهبود سلامت جسمانی و روانی کودکان» نوشته آقایان سبحان اسماعیلی و محمدحسین رنجبر و سیدرضا کامل طبخ و حسن شاکری با روش تحقیق توصیفی تحلیلی بوده و در سال ۱۳۹۶ انجام پذیرفته که به بررسی تأثیر فناوری واقعیت مجازی بر بهبود سلامت جسمانی کودکان پرداخته و نقشی را که این فناوری در بهبود سلامت روانی کودکان دارد را مورد بررسی قرار می‌دهد

همان‌طور که دیده می‌شود پژوهش‌هایی در خصوص فضای مجازی توسط پژوهشگران مختلف صورت گرفته است، اما مقاله پیش رو به واکاوی تهدیدات فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای می‌پردازد. با تلاش صورت گرفته و تحلیل متون سخنان آیت‌الله خامنه‌ای در چهارچوب نظری یاد شده، شاخصه‌های تربیت اسلامی استخراج شده است که در قسمت یافته‌ها ذکر می‌گردد.

۲. چهارچوب نظری پژوهش

۲-۱. فضای مجازی

علم و فناوری به سرعت در حال پیشرفت است. به طوری که بسیاری از کارهای روزمره انسان، از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی انجام می‌گیرد؛ بنابراین، سیل عظیمی از کاربران با نیازمندی‌های مختلف در فضای اینترنت وجود دارند. فضای مجازی گسترده جهانی است که شبکه‌های گوناگون رایانه‌ای در اندازه‌های متعدد و حتی

رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می‌کند. کلیه خدمات، ابزارهای سخت و نرم، محتواها، ارتباطات، قالب‌ها و ... دنیای اطلاعات و ارتباطات، شامل فضای مجازی می‌شود (کهوند، ۱۳۹۵: ۲۹). در واقع، در این تعریف به سه ویژگی فضای مجازی اشاره شده است: محیط است و نامحدود نیست؛ در قالب خدمات ارائه می‌شود؛ خدمات و ارتباطات کنترل می‌شود. در تمام تعاریف فضای مجازی، این فضا با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری سعی دارد تا اشیا و واقعیت‌های سه‌بعدی جهان واقعی را مشابه‌سازی اجتماعی شدن افراد هستند، به‌گونه‌ای که رسانه‌های جمعی به‌طور تدریجی و مستمر از زمان تولد تا بزرگسالی، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی را به اعضای جامعه منتقل می‌کنند. در جهان امروز، وسایل ارتباط جمعی با انتقال اطلاعات و معلومات جدید و مبادله افکار کند؛ اما ادعا می‌شود که فاقد مادیت فیزیکی هستند. گفته می‌شود که از خصوصیات بارز این فضا بی‌مکانی و بی‌زمانی است (منتظر قائم، ۱۳۸۱: ۲۳۱).

در گذشته جامعه‌پذیر شدن افراد از طریق خانواده، مدرسه و محیط‌های عمومی صورت می‌گرفت؛ اما در جهان امروز، رسانه با انتقال اطلاعات و معلومات جدید و مبادله افکار و عقاید عمومی در راه پیشرفت فرهنگ و تمدن بشری نقش عمده‌ای را ایفا می‌کند (معمدنژاد، ۱۳۷۹: ۲). در عصر کنونی، فضای مجازی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادی و تأثیرگذار در فرایند شکل‌گیری هویت نوجوانان مطرح است (غلامی، ۱۴۰۴: ۶۱). با توجه به گسترش و پیشرفت علم و فناوری در عرصه‌های مختلف، در بحث ارتباطات و رسانه‌ها نیز شاهد گسترش چشمگیر و روزبه‌روز ابزار ارتباطی و رسانه‌ای هستیم.

بر اساس آیات قرآن، اولین حق مردم (در فضای مجازی) آن است که مطالب و اخبار به شکل صحیح و مستند در اختیار آنان قرار گیرد، نه بر اساس حدس و گمان، توهین و تهمت، یا شایعه و برداشت شخصی. قرآن می‌فرماید: «إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا» (حجرات، ۶) اگر یک فاسق خبری آورد، تحقیق کنید. پخش اخبار بدون تحقیق در درست و غلط بودن آن، مسئولیت‌آفرین است.

۲-۲. تربیت اسلامی

تربیت، یکی از مؤلفه‌های اساسی در زندگی بشری است که امروزه یکی از ابعاد مهم انسانی در تأمین سلامت روانی شمرده می‌شود. اهمیت این مسئله تا حدی است که سازمان بهداشت جهانی را بر آن داشته است تا در بیانیه‌های خود رسماً اعلام کند که بدون توجه به این بُعد انسانی، بهداشت روانی، به شکل صحیح و کامل تأمین نخواهد شد و سلامتی، بدون در نظر گرفتن تربیت، ناقص خواهد بود. بر اساس مطالعات در حوزه تربیت اسلامی، ارتباط با خود، دیگران و مقدرات موجب تعالی و قدرت گرفتن روحی شخص می‌شود. در این میان حمایت‌های روحی افراد و توجه به فعالیت‌های معنوی بسیار کمک‌کننده است. تربیت اسلامی منحصر به اثر دعاها و حالات روحی در بهبودی بیماری‌ها و جانشین شدن آن برای درمان‌های رایج طبی و یا طب مکمل نیست. در فرهنگ و فضای ایرانی-اسلامی، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر سلامت فرد رسیدن به تربیت اسلامی که اندیشه و ادبیات آن بر اساس قرآن به‌وسیله ده‌ها عارف و ادیب شکل گرفته و تدوین یافته است و منبعی برای توصیف تربیت اسلامی و ارائه راه‌های رسیدن به آن به شمار می‌رود.

تربیت به معنای تکامل، رشد و شکوفایی استعدادها، خاص انسان است (صمدی و نوری، ۱۴۰۳: ۶۵). با توجه به آیات نورانی و هدایتگر قرآن کریم، شاخص‌های اساسی تربیت اسلامی دو بعد دارد: اول: معرفت، خلقت جن و انس برای عبادت بوده است. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (ذاریات، ۵۶). حقیقت این عبادت، بدون معرفت تحقق نخواهد یافت. دوم: عبادت به معنی قرآنی (در معنی عام)، از اصلی‌ترین شاخص‌های تربیت اسلامی است؛ چنان‌که آیات ۶۳ تا پایان سوره فرقان، «عباد الرحمن» را توصیف می‌کند، بسیاری شاخص‌ها و معیارهای تربیت اسلامی، در همین عنصر ممتاز و برجسته نهفته است که متکی بر عناصر بینشی و اعتقادی و ارزش‌های فردی و اجتماعی است.

۲-۳. تأثیرات مثبت فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله

خامنه‌ای

فضای مجازی مانند دو روی یک سکه است، این انتخاب ماست که از روی مثبت یا از روی منفی آن استفاده کنیم. شبکه‌های اجتماعی را نمی‌توان مطلقاً بد یا مطلقاً خوب نامید، دنیای پیچیده مجازی ویژگی‌های مثبت و منفی را در خود جای داده است؛ اما کاربران باید بسیار مراقب باشند زیرا گاهی اوقات ناخواسته به سمت ویژگی‌های منفی شبکه‌های اجتماعی جذب شده و ناگهان خود را در باتلاقی فرورفته خواهند دید. با مراقب و نظارت بر رفتار خود در شبکه‌های اجتماعی می‌توان از قابلیت‌های مثبت این‌گونه فضاها استفاده کرد، همچنین با این کار می‌توان دیگران را به استفاده از ویژگی‌های مثبت شبکه‌های اجتماعی سوق داد تا فضای این‌گونه محیط‌های مجازی، روزبه‌روز سالم‌تر از گذشته شود. آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص فضای مجازی می‌فرمایند: به نظر من وسایل رسانه‌ای جدید، هم یک فرصت است، هم یک خطر است (خامنه‌ای، بیانات: ۱/۰۳/۱۳۹۶). در ادامه به بررسی ویژگی‌های مثبت فضای مجازی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای می‌پردازیم:

۲-۳-۱. وجود تنوع و جذابیت

در فضای مجازی هرکسی متناسب با علایق خود می‌تواند به مطالب و تصاویر مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند و همچنین در صورت نیاز به مطلب یا شعر خاصی که در ذهن دارد، با وارد کردن چند واژه کلیدی به سرعت مطلب موردنظر را پیدا کند. جذابیت و تنوع در شبکه‌های اجتماعی و مخاطب محور بودن اغلب داده‌ها در آن، به طوری که امکان نظرسنجی و ارزیابی در این فضا برقرار و به‌روزتر است (عامری، ۱۳۹۶: ۱۷).

۲-۳-۲. دسترسی آسان به اطلاعات

تبادل اطلاعات و تعاملی بودن روابط و ارتباطات در فضای مجازی بدون محدودیت‌های حاکم بر دیگر رسانه‌ها که معمولاً در آن‌ها عده‌ای گوینده و نویسنده هستند و جمع دیگری صرفاً شنونده و خواننده. اخبار شبکه‌های اجتماعی بدون سانسور منتشر می‌شوند و این می‌تواند یک مزیت تلقی شود.

آیت‌الله خامنه‌ای در این باره دسترسی آسان به اطلاعات و گسترش تعاملات بیان کردند: فضای مجازی یک ابزار بسیار کارآمد است برای اینکه شما بتوانید پیامتان را به اقصی نقاط دنیا برسانید (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۰۶/۰۶).

۲-۳-۳. ارتباطات دوسویه

امروزه هر فردی می‌تواند علاوه بر انسان‌های پیرامونی خود که در یک محیط روستایی، شهری و یا حتی یک کشور زندگی می‌کنند، می‌تواند با افراد بی‌شماری از هر جای جهان به راحتی ارتباط برقرار کند و لذا فضای مجازی توانسته است محدودیت‌های ارتباطی در جغرافیا را کمرنگ سازد و انسان‌ها می‌توانند به صورت آنلین با تمام کسانی که از ابزارهای فضای مجازی استفاده می‌کنند، مرتبط شوند. برخلاف فضای مجازی که ارتباط یک‌طرفه و انتشار محتوا از طرف صاحبان رسانه بوده و کاربر صرفاً مصرف‌کننده محتوا است، در رسانه‌های اجتماعی ارتباط دوطرفه برقرار می‌شود و کاربر به‌عنوان فرستنده محتوا هم ایفای نقش می‌کند و از مشارکت فعال کاربر نمی‌توان غافل شد.

آیت‌الله خامنه‌ای در این باره سفارش کردند: فضای عمومی مجازی در کنار مشکلاتی که ممکن است به وجود بیاورد، برکات بزرگی هم دارد؛ می‌توانید در این زمینه به معنای واقعی کلمه جهاد کنید (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۰/۰۷/۰۵).

۳. روش پژوهش

انتخاب روش تحقیق در هر پژوهشی بر اساس ماهیت موضوع تحقیق، سؤالات و اهداف آن است. این پژوهش بر حسب نوع داده‌های استفاده شده، کیفی، بر حسب نتیجه توسعه‌ای و بر حسب هدف، پژوهشی-اکتشافی است. در این تحقیق با توجه به ضرورت استنباط از مهم‌ترین منبع روایی در زمینه فضای مجازی، ابتدا روش اسنادی و مطالعه نظری به کار گرفته شد. در ادامه از بین راهبردهای متنوع پژوهش کیفی، از راهبرد تحلیل مضمون با سبک اترید-استرلینگ بهره برده شده است؛ بنابراین، قضاوت محقق در رابطه با اینکه مضمون چیست؟ کاملاً ضروری است. پژوهشگر باید تا حدودی منعطف باشد، زیرا تبعیت صرف از قواعد در این خصوص کاربردی ندارد. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های

پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. درنهایت شبکه مضامین بر اساس یک روبه‌مشخص مضامین زیر را نظام‌مند می‌کند: الف. مضامین اصلی؛ ب. مضامین سازمان‌دهنده؛ ج. مضامین فراگیر، سپس این مضامین به‌صورت نقشه‌های شبکه وب رسم می‌شوند که در آن مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها مانند نگاره زیر نشان داده می‌شود. برای انجام نظام‌مند مراحل تحلیل مضمون از نرم‌افزار MAXQDA که یک نرم‌افزار تحلیل کیفی است، استفاده شد.

۴. یافته‌های پژوهش

واحد تحلیل در این پژوهش بیانات آیت‌الله خامنه‌ای مرتبط با نقش فضای مجازی در تربیت اسلامی است. تلاش شده است با رویکرد استقرایی داده‌های مرتبط استخراج شود و در قالب جدول ارائه گردد و سپس مفاهیم مرتبط توسط عبارتی کوتاه و توصیف‌کننده (کد) بیان شده است.

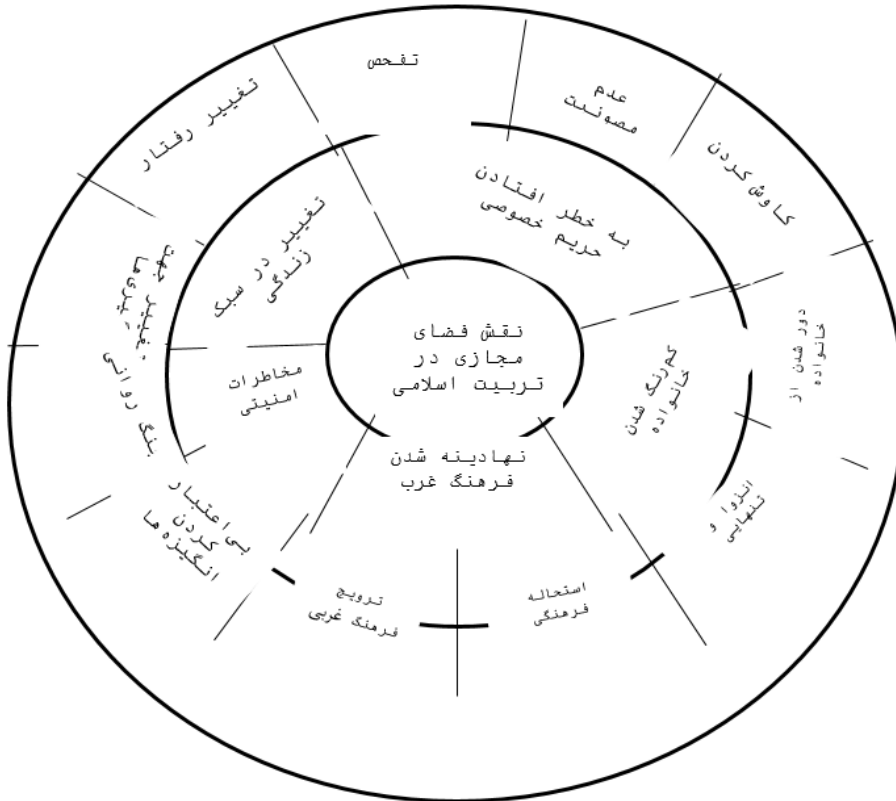
بیانات آیت‌الله خامنه‌ای (متن /مضمون)	مضمون اولیه (اصلی)	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
مهم‌ترین امید دشمنان برای ضربه زدن به کشور، امید بستن به اعتراضات مردمی است. امیدشان به این است که بلکه بتوانند با کار روانی، با فعالیت‌های اینترنتی و فضای مجازی و انواع و اقسام این‌ها، با پول، با مزدورپروری، مردم را در مقابل نظام اسلامی و جمهوری اسلامی قرار بدهند.	تضعیف روحیه تحریف	جنگ روانی بی‌اعتبار کردن انگیزه‌ها	مخاطرات امنیتی
متأسفانه امروز با گسترش فضای مجازی به تدریج ادب اسلامی دارد کم‌رنگ می‌شود.	کم رنگ شدن ارزش‌های اسلامی مسخ شدن فرهنگ اسلامی	استحاله شدن فرهنگ ترویج فرهنگ غربی	نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غربی

با بررسی و مطالعه بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، در مرحله اول ۷۰ کد استخراج شد. در مرحله بعد با ترکیب و مقایسه مستمر کدها، ۱۱ مقوله فرعی شکل گرفت و پس از بررسی و سنخ‌سنجی مؤلفه‌ها و با توجه به حوزه فضای مجازی، ۵ مقوله اصلی طراحی شد. برای سنجش پایانی پژوهش، نمونه‌هایی از متن مورد تحلیل انتخاب و مجدداً کدگذاری شد، برای حصول اطمینان از اعتبار و روایی پژوهش علاوه بر بررسی مقوله‌ها و شاخص‌ها، نظرات و رهنمودهای برخی از استادان دانشگاه نیز مورد لحاظ قرار گرفت. در نهایت، مقوله‌های اصلی در قالب شبکه مقوله‌ها با یکدیگر مرتبط شدند و بدین ترتیب، الگوی مفهومی تهدیدات فضای مجازی در تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای ظهور پیدا کرد. سیر شکل‌گیری این الگو، جداول نمونه کدگذاری‌ها و شکل‌گیری مقوله‌های فرعی و اصلی در ذیل ارائه شده است.

۴-۱. ترسیم الگو

بعد از مراحل کدگذاری، انتخاب مضامین اصلی و سازمان‌دهنده و فراگیر، ترسیم الگوی استراتژی تهدیدات فضای مجازی در تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای در شکل ذیل ارائه شده است.

شکل ۱: مدل استراتژی تهدیدات فضای مجازی در تربیت اسلامی

۴-۲. تأثیرات منفی فضای مجازی بر تربیت اسلامی از دیدگاه آیت‌الله

خامنه‌ای

انسان موجودی اجتماعی است و برای داشتن زندگی سالم در کنار هم‌نوعان خود، نیازمند ارتباطات سالم و برخورداری از اطلاعات صحیح کاربردی و دقیق است (کهوند و سلیمانی آشتیانی، ۱۳۹۸: ۱۲). در عصر حاضر، به دلایلی از قبیل سرعت تبادل اطلاعات، گستره وسیعی تعاملات و نفوذ اینترنت بر تمام ابعاد زندگی انسان از یک سو و از سوی دیگر استقلال‌طلبی، رشدشناختی و اجتماعی جوانان، نمی‌توان رویکرد سلبی در تربیت به کار برد، بلکه باید با آگاهی از چالش‌ها و مخاطرات، راه‌های برون‌رفت را به کار گرفت و تهدیدات را به فرصت تبدیل کرد (دبیحی، ۱۳۹۸: ۵۰). یکی از مسائلی که امروز در زندگی افراد به‌ویژه تربیت اسلامی نقش پررنگی پیدا کرده است، استفاده از نرم‌افزارهای اینترنتی است، اعتیاد اینترنتی امروزه جایگزین ارتباطات اجتماعی برای افراد شده و این روند به شکل‌گیری اختلال شخصیت در فرد منجر می‌شود. اگر سه یا چهار نشانه همچون استفاده کردن از اینترنت در دوره‌های زمانی طولانی‌تر از گذشته، دست کشیدن یا کاستن از فعالیت‌های مهم اجتماعی، شغلی یا تفریحی به دلیل استفاده از اینترنت، روابط مهم، شغل و فرصت‌های آموزشی و شغلی را به دلیل استفاده مفرط از اینترنت از دست دادن، افزایش تدریجی استفاده از اینترنت برای رسیدن به رضایت که در این شرایط با وجود صرف همان میزان وقت، میزان رضایت‌مندی فرد در مقایسه با روزهای قبل کمتر است و نیاز به زمان بیشتری دارد تا به همان درجه از رضایت قبلی برسد و اختصاص حجم قابل توجهی به فعالیت‌های مربوط به کاربری اینترنتی، مشاهده شود، فرد به اینترنت اعتیاد دارد. می‌توان تأثیرات منفی فضای مجازی را با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در تربیت اسلامی جامعه نام برد:

۴-۲-۱. ایجاد تغییر در سبک زندگی

به دلیل فواید فراوانی که توسعه اینترنت در دنیا دارد، کاربران این فناوری جدید، هر روز رو به افزایش است. نوجوانان، یکی از مهم‌ترین قربانیان فضای مجازی بی‌ضابطه هستند (احمدپناهی، ۱۴۰۳: ۷۳). یکی از پیامدهای منفی فضای مجازی، تحت فشار

قرار گرفتن دین و اعتقادات مذهبی، به‌ویژه در رفتار و سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی است (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۳۶).

در ارتباط با واکاوی مفهوم سبک زندگی به‌عنوان یک مسئله مهم و اساسی، باید گفت که آیت‌الله خامنه‌ای مفهوم سبک زندگی را یکی از ابعاد پیشرفت در مفهوم اسلامی قلمداد می‌کنند که باید به آن اهمیت داد. از نظر ایشان سبک زندگی به همه مسائلی برمی‌گردد که متن زندگی انسان را شکل می‌دهند. ایشان در این زمینه بر این باورند: امروز انبوهی از رسانه‌ها - نمی‌شود شمرد، به‌خصوص با این وضع فضای مجازی- با هزاران متخصص: متخصص هنر، متخصص رسانه، متخصص علوم ارتباطات، با پشتیبانی مالی انبوه، با پشتیبانی امنیتی انبوه در کارند؛ برای چه؟ برای اینکه در نظام جمهوری اسلامی افکار را برگردانند، مذاق‌ها را برگردانند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۰/۱۱/۰۳).

آیت‌الله خامنه‌ای در این خصوص می‌فرمایند: این فضای مجازی امروز از فضای حقیقی زندگی ما چند برابر بزرگ‌تر شده؛ بعضی‌ها اصلاً در فضای مجازی تنفس می‌کنند؛ اصلاً آنجا تنفس می‌کنند، زندگی‌شان در فضای مجازی است. جوانان هم سروکار دارند با فضای مجازی، با انواع و اقسام چیزها و کارها، با برنامه‌های علمی‌اش، با اینترنتش، با شبکه‌های اجتماعی‌اش، با مبادلات و امثال این‌ها سروکار دارند؛ خب، اینجا لغزشگاه است. ما نمی‌گوییم این راه را ببندید؛ نه، اینکه بی‌عقلی است. یک کسانی نشست‌اند، فکر کرده‌اند، یک راهی باز کرده‌اند به‌عنوان این فضای مجازی و به قول خودشان سایبری؛ خیلی خب، از این استفاده کنید منتها استفاده درست بکنید؛ دیگران دارند استفاده درست می‌کنند؛ بعضی از کشورها طبق فرهنگ خودشان این دستگاه‌ها را قبضه کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۰۲/۱۳).

۴-۲-۲. کم‌رنگ شدن نقش خانواده

پدیده‌هایی مثل انفجار اطلاعات و گسترش روزافزون فناوری در ابعاد مختلف زندگی بشری، پیشرفت‌های اخیر صورت گرفته در روش‌های ترویج و آموزش علوم نشان داده است که با توجه به‌صورت، زمان باید تمامی دانش‌آموزان برای زندگی در جامعه پیشرفته امروزی که ارتباط تنگاتنگی با مسائل علمی و فناوری دارد، آماده شوند

(یدالهی، ۱۴۰۱: ۲۴). در تأثیر شبکه‌های اجتماعی، زندگی، بیش از پیش تابع تمایل مصرف‌گرایی شده است. مصرف‌گرایی و مُدپرستی که توسط تجارت آزاد و جهانی شدن غربی افزایش یافته، تمایل به ایمان معنوی و رشد فرهنگی بر مبنای آموزه‌های اسلام را عمیقاً تضعیف کرده است (اسماعیل یصحانی، ۱۳۸۱: ۵۳).

آیت‌الله خامنه‌ای در این خصوص می‌فرماید: یکی از عیوب فضای مجازی منزوی شدن بچه‌ها در خانه است؛ وقتی که با این تبلت و مانند این‌ها آشنا شدند، می‌روند سرگرم آن کار می‌شوند و از محیط خانه و خانواده در واقع به تدریج دور می‌شوند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۰/۰۱/۰۱).

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص کم‌رنگ شدن نقش خانواده می‌فرماید: اُنس بچه‌ها با فضای مجازی، محسنات و عیوبی دارد. یکی از عیوبش منزوی شدن بچه‌ها در خانه است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۰۶/۱۱).

۴-۲-۳. به خطر افتادن حریم خصوصی

هرچند حریم خصوصی را مفهوم بسیار مبهم دانسته‌اند و تعریف آن را بسیار مشکل دانسته‌اند (محسنی، ۱۳۸۹: ۱۹). می‌توان گفت حریم خصوصی، قلمرویی از زندگی اشخاص است که به هیچ‌وجه مایل نیستند دیگران بدون اجازه آن‌ها وارد این قلمرو شوند یا از آن آگاهی پیدا کنند (هوسمن، ۱۳۷۰: ۴۲). رواج سریع فناوری عملاً موجب تسهیل در نقض حریم خصوصی داده‌ها و اسرار اشخاص گردیده است (جعفری و رهبریور، ۱۳۹۶: ۴۴).

آیت‌الله خامنه‌ای در این خصوص می‌فرماید: الان در فضای مجازی معمول شده، کار عادی و رایجی است که به همدیگر بدگویی کنند، این به آن، آن به این تهمت بزنند، یک ضعف کوچک را بزرگ کنند، آبروی مؤمن را ببرند که معلوم هم نباشد چه کسی است؛ خب خیلی چیز بدی است. در بین جوان‌های ما یک چنین چیزهایی وجود دارد که باید جلوییش گرفته بشود؛ این با تربیت معنوی ممکن است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۰۳/۲۰).

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله خامنه‌ای در جدیدترین استفتائات از آیت‌الله خامنه‌ای پاسخ ایشان به پرسشی درباره «حکم تجسس در امور خصوصی دیگران» را منتشر کرده است.

سؤال: تجسس در حریم خصوصی دیگران چه حکمی دارد؟ آیا در این قبیل موارد، فرقی بین فضای حقیقی و مجازی وجود دارد؟ جواب: تجسس در امور شخصی و خصوصی دیگران چه در فضای حقیقی و چه در فضای مجازی جایز نیست.

۴-۲-۴. مسائل و مخاطرات امنیتی

در سال‌های اخیر، نظر به اهمیت ارتباطات در توسعه جوامع؛ در کشور ما نیز به توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی توجه شده است (کریم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۰۲). از ویژگی‌های فضای مجازی این است که موجب بالا رفتن آمار جرم و اعمال مجرمانه و تشدید آسیب‌های اجتماعی شده و تربیت اسلامی شامل اخلاق خانوادگی، حیا، حریم خصوصی، آموزه‌های سنتی و آداب و رسوم فرهنگی را مورد تاخت‌وتاز قرار داده است. شکستن حرمت‌ها و قبح‌شکنی از گناهان همراه با ایجاد آشفتگی در اصلی‌ترین عنصر سازنده جامعه یعنی نهاد خانواده که این کار با هدف از بین بردن نقش سازنده خانواده در تربیت فرزندان صورت می‌گیرد. فضای مجازی در صدد هستند تا با سیطره یک فرهنگ، مسئله پلورالیسم فرهنگی را از بین ببرند و یک فرهنگ را با مؤلفه‌هایی که از روابط جدید اجتماعی و سیاسی بهره می‌برد، بر همه افکار، فرهنگ‌ها و تمدن‌ها حاکم سازند (سجادی، ۱۳۸۱: ۴۷).

آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون آن فرمودند: مهم‌ترین امید دشمنان برای ضربه زدن به کشور، امید بستن به اعتراضات مردمی است. امیدشان به این است که بلکه بتوانند با کار روانی، با فعالیت‌های اینترنتی و فضای مجازی و انواع و اقسام این‌ها، با پول، با مزدورپروری، مردم را در مقابل نظام اسلامی و جمهوری اسلامی قرار بدهند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱/۰۳/۱۴).

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مخاطرات امنیتی می‌فرمایند: دشمن از لحاظ فضای مجازی آرایش جنگی گرفته؛ در مقابل این دشمنی که آرایش جنگی در مقابل ملت ایران گرفته، ملت ایران بایستی آرایش مناسب بگیرد و خودش را آماده کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۲/۱۱).

۵-۲-۴. نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غرب

فضای مجازی جدا از فضای زندگی مردم نیست و در امتداد دنیای روزمره کنشگران اجتماعی جریان دارد؛ از این رو همچون رواج برخی نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی در فضای واقعی برخی هنجارشکنی‌ها، جرائم اجتماعی، تهدیدهای نرم و آسیب‌های روبه گسترش در اجتماعات و شبکه‌های فضای مجازی، در جریان است (عرفان‌منش، ۱۳۹۷: ۱۶۳). به‌طور کلی، آثار تخریبی فناوری‌های نوین شامل مواردی همچون بی‌فرهنگی، فقدان شعور اجتماعی، تخریب باورهای مذهبی و بی‌اعتبار کردن نمادها و ارزش‌های ملی می‌شود؛ بنابراین فناوری حامل ایدئولوژی است (پستمن، ۱۳۸۸: ۱۳). متزلزل شدن ارزش‌ها در اثر نبودن فضایی مناسب برای ظهور عقاید، زمینه برخورد بین فرهنگ‌ها و تمدن‌ها پدیدار می‌گردد که بیشترین تأثیر را بر ارزش‌های دینی و اخلاقی دارد (جوادی یگانه، ۱۳۸۶: ۱۲).

آیت‌الله خامنه‌ای در باب نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غربی بیان می‌دارند: متأسفانه امروز با گسترش فضای مجازی به تدریج ادب اسلامی دارد کم‌رنگ می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵).

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غرب می‌فرمایند: امروز از تلویزیون، از رادیو، از اینترنت، از شبکه‌های اجتماعی، از انواع و اقسام وسایل فضای مجازی، علیه افکار عمومی ما استفاده می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۰۷/۱۲).

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در دنیای امروز، فضای مجازی تأثیر بسزایی در زندگی انسان‌ها دارد و روزبه‌روز با توسعه علم و فناوری اطلاعات، بر اثرگذاری آن افزوده می‌شود. فضای مجازی مانند دو روی یک سکه است، این انتخاب ماست که از روی مثبت یا از روی منفی آن استفاده کنیم. شبکه‌های اجتماعی را نمی‌توان مطلقاً بد یا مطلقاً خوب نامید، دنیای پیچیده مجازی ویژگی‌های مثبت و منفی را در خود جای داده است؛ اما کاربران باید بسیار مراقب باشند زیرا گاهی اوقات ناخواسته به سمت ویژگی‌های منفی شبکه‌های اجتماعی جذب شده و ناگهان خود را در باتلاقی فرورفته خواهند دید. یکی از ابعاد مهم انسانی در تربیت اسلامی شمرده می‌شود. اهمیت این مسئله تا حدی است که سازمان بهداشت جهانی را بر آن داشته است تا در بیانیه‌های خود رسماً اعلام کند

که بدون توجه به این بُعد انسانی، بهداشت روانی، به شکل صحیح و کامل تأمین نخواهد شد و سلامتی، بدون در نظر گرفتن تربیت، ناقص خواهد بود. البته فضای مجازی، ابزار گسترش فرهنگ است. در کنار همه آثار مثبت رسانه و فضای مجازی، تصور برخی از پیامدهای منفی آن‌ها و چالش‌هایی که ایجاد نموده‌اند، امری بدیهی است. امروزه فضای مجازی جایگزین ارتباطات اجتماعی برای افراد شده و این روند به شکل‌گیری اختلال شخصیت در فرد منجر می‌شود. استفاده کردن از اینترنت در دوره‌های زمانی طولانی‌تر از گذشته، دست کشیدن یا کاستن از فعالیت‌های مهم اجتماعی، شغلی یا تفریحی به دلیل استفاده از اینترنت، روابط مهم، شغل و فرصت‌های آموزشی و شغلی را به دلیل استفاده مفرط از اینترنت از دست دادن، افزایش تدریجی استفاده از اینترنت برای رسیدن به رضایت که در این شرایط با وجود صرف همان میزان وقت، میزان رضایت‌مندی فرد در مقایسه با روزهای قبل کمتر شده است. از این‌رو، برای ارتقای تربیت اسلامی می‌توانیم از فضای مجازی به همان اندازه که زیان می‌بینیم بهره نیز ببریم و چالش‌ها را تبدیل به فرصت کنیم؛ بنابراین فضای مجازی، علاوه بر دستاوردها و کاربردهای مثبت، نیز با چالش‌ها و پیامدهای نامطلوبی همراه است. این موضوع نیازمند توجه والدین، مربیان و مسئولان امور تعلیم و تربیت و فرهنگ جامعه است.

پژوهشگر با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای را مفهوم‌سازی کرده و بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه شامل تغییر افکار، تغییر مذاق، منزوی شدن، حریم شخصی، کاهش امنیت روانی، تجسس، کنجکاوی کردن، تضعیف روحیه، تحریف، کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی و مسخ شدن فرهنگ اسلامی احصا گردید. سپس مضامین سازمان‌دهنده شامل تغییر رفتار، تغییر جهت‌گیری‌ها، دور شدن از محیط خانواده، انزوا و تنهایی، تفحص، عدم مصونیت، کاوش کردن، جنگ روانی، بی‌اعتبار کردن انگیزه‌ها، استحاله شدن فرهنگ و ترویج فرهنگ غربی به دست آمد. درنهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج عامل تغییر در سبک زندگی، کم‌رنگ شدن نقش خانواده، به خطر افتادن حریم خصوصی، مخاطرات امنیتی و نهادینه شدن ارزش‌های فرهنگ غربی استخراج گردید. در این میان هر چند برخی متولیان فرهنگی جامعه می‌کوشند با

معرفی و نهادینه کردن ارزش‌های ایرانی-اسلامی، خانواده‌ها را از پیروی از سبک زندگی غربی بازدارند. با عنایت به اینکه این تلاش‌ها در این زمینه کافی نبوده است. به‌طور کلی، ایمن‌سازی، تقویت ارزش‌های دینی و بارور کردن روحیه تقوا و خودداری از مهم‌ترین اقداماتی هستند که باید توسط دولت انجام شود تا فرهنگ استفاده صحیح از اینترنت در جامعه نهادینه شود و از آسیب‌های اخلاقی آن جلوگیری شود.

پیشنهادها

پیشنهاد می‌شود در راستای تخصصی‌سازی گروه‌ها و کانال‌های مختلف مجازی گام برداشته شود و از این طریق محتوای غنی‌تر و قابل اعتماد در اختیار علاقه‌مندان مراکز تربیت اسلامی قرار داد؛ بنابراین برای جلوگیری از تهدیدات فضای مجازی در تربیت اسلامی، پیشنهاد می‌شود: مسئولان و نهادهای فرهنگی-اجتماعی فرهنگ استفاده درست و سالم از فضای مجازی را به افراد جامعه، آموزش دهند.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- احمدپناهی، علی. (۱۴۰۳). تحلیل نقش سبک فرزند پروری اسلامی در مصونیت نوجوانان از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی و گوشی‌های هوشمند، فصلنامه تربیت اسلامی، ۱۹(۵۰)، ۸۶-۷۱.
- اسماعیل یصحانی، سعید. (۱۳۸۱). جهانی سازی و استراتژی مقاومت، فصلنامه کتاب نقد. شماره ۲۴ و ۲۵. ۵۳-۶۹.
- پستمن، نیل. (۱۳۸۸)، زندگی در عیش، مردن در خوشی، ترجمه صادق طباطبایی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- جعفری، علی، رهبرپور، محمدرضا. (۱۳۹۶). مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی داده‌ها در فقه امامیه و حقوق موضوعه. فصلنامه حقوق خصوصی. ۵(۱۸). ۴۳-۷۴.
- جوادی یگانه، محمدرضا، عبدالهیان، حمید. (۱۳۸۶). دین و رسانه. تهران: دفتر پژوهش‌های رادیو.
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۶۸-۱۴۰۴). بیانات از سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۴۰۴.
- ذبیحی، هاجر. (۱۳۹۸). تهدیدهای اینترنت بر تربیت اخلاقی نوجوان، دوفصلنامه مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، ۱(۱)، ۵۴-۲۷.
- رحمان‌زاده، سید علی. (۱۳۸۹). کارکرد شبکه‌های مجازی در عصر جهانی شدن. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی. ۱(۱). ۱۸-۱.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸). و سایل ارتباط جمعی و تغییر ارزش‌های اجتماعی. تهران: نشر کتاب فردا.
- سجادی، عبدالقیوم. (۱۳۸۰). استراتژی کلان جامعه دینی در برخورد با جهانی شدن. نشریه پگاه. ش ۴۷۴۷.
- صمدی، معصومه، نوری، زهرا. (۱۴۰۳). تبیین نیازهای تربیتی انسان تراز انقلاب اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی رهنمون انقلاب اسلامی، دوره ۱، شماره ۱، ۶۳-۹۵.
- عامری، داود. (۱۳۹۶). فضای مجازی، فرصت‌ها و تهدیدات. تهران: خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۶/۱۲/۱۴.

- عرفان‌منش، ایمان. (۱۳۹۷). الگوی راهبردی مواجهه با منافع و آسیب‌های دیجیتالی شبکه‌های اجتماعی بر مبنای دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی و ایرانی، ۶(۱۲)، ۱۸۷-۱۶۱.
- غلامی، سعید. (۱۴۰۴). آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر هویت نوجوان تهرانی با تأکید بر فضای مجازی، خانواده و مدرسه، فصلنامه مطالعات فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی، ۲(۲)، ۴۱-۶۸.
- کریم زاده، نازنین، درویشی، مریم و فریدونی، معصومه. (۱۴۰۲). تبیین رابطه استفاده از فضای مجازی با تربیت اخلاقی (بعد فردی) دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه شهر همدان. دوفصلنامه نظریه و عمل، ۹(۱۵)، ۲۳۷-۲۰۱.
- کهوند، محمد. (۱۳۹۵). شبکه عنکبوتی. قم: انتشارات ذکری.
- کهوند، محمد، سلیمانی آشتیانی، مهدی. (۱۳۹۸). فضای مجازی؛ دام‌ها و دانه‌ها، قم: انتشارات ذاکری.
- لطفی، مهدی. (۱۴۰۴). فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی در حفظ هویت دینی و فرهنگی خانواده‌های اسلامی، فصلنامه مطالعات فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی، ۲(۱)، ۴۱-۶۹.
- محسنی، فرید. (۱۳۸۹). حریم خصوصی اطلاعات. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- معتمدنژاد، کاظم. (۱۳۷۹). وسایل ارتباط جمعی. جلد یکم. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- منتظر قائم، مهدی. (۱۳۸۴). اینترنت، سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱(۴): ۲۴۵-۲۲۳.
- نوروزی، مجتبی، کاظمی، ابوالفضل و شاهمرادی، سیده فاطمه. (۱۳۹۶). راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی، فصلنامه فرهنگ رضوی، ۵(۱۹)، ۱۷۷-۲۱۱.
- هوسمن، کارل. (۱۳۷۰). حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر حق آگاهی. ترجمه داوود حیدری. فصلنامه رسانه، ۷(۳): ۱۴-۱.
- یدالهی، زهرا. (۱۴۰۱). فضای مجازی و تربیت، تهران: انتشارات هورین.